

## Ünite 1: Dil ve Kültür

### Giriş

Dille ilgili sağlıklı bilgilere bilimsel yol ve yöntemlerle ulaşılabilir. Bu yol ve yöntemlerin başında doğal dilin ses biçim ve söz diziminin bilgisi ve çalışması olan dil bilgisi gelir. Dil bilgisinde *betimleyici* (tasvirî) ve kuralcı olmak üzere iki tür yaklaşım vardır. Dil bilimciler genellikle anlamaya, açıklamaya odaklı olduklarından betimleyici dil bilgisini, dili öğretenler ise öğretim için dilin farklı düzeylerdeki işleyişiyle ilgili kuralları ön plana çıkarmak zorunda olduklarından kuralcı dil bilgisini tercih ederler.

### Dil

Konuşma sürecinde iletilmek istenen duygu ve düşünceler, verilmek istenen iletiler konuşurun beyni tarafından yönetilen bir dizi zihni, anatomik, fizyolojik işlemlerle fiziksel niceliklere dönüştürülen ses dalgalarına aktarılır. Söz dizimsel boyutta ileti taşıyan ses dalgaları dinleyicinin kulağı tarafından algılanarak elektrokimyasal yollarla beyin kabuğunun (korteks) ilgili merkezine aktarılır ve bu merkezde çözümlenerek anlamlandırılır. Dili bütün bu süreçlerin birleşimi olarak niteleyebiliriz.

Farklı araştırmacılar dili farklı şekillerde tanımlamaktadır. Örneğin Doğan Aksan'a göre dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir.

#### Bilimsel bakımdan dilin özellikleri

Dil konuşma ve dinleme işlevlerini gerçekleştirmek üzere birbirleriyle bağlantılı ses, biçim, söz dizimi, anlam vb. alt sistemlerin oluşturduğu, üzerinde inceleme yapılabilen bir sistemdir.

Dilin temeli sestir, dil doğal olarak öncelikle sözlü bir anlatım aracıdır.

Dilde nedensizlik ilkesi esastır. Örneğin doğadaki "ağaç" ile *ağaç* sözcüğünü oluşturan a.ğ.a.ç. sesleri arasında hiçbir nedensel ilişki bulunmaz.

İlkel dil, gelişmiş dil ayrımı yoktur. Yeryüzünün bütün dilleri kendi içinde çok gelişmiş bir sistemden oluşmuştur.

Dilin üretim yetisi sınırsızdır. Dilin ses, biçim, söz dizimi vb. kuralları çerçevesinde yeni sözcükler ve cümleler üretilebilir, üretilenler anlaşılabilir.

Her dil, ait olduğu toplumun ve konuşurlarının değişen ihtiyaçlarına karşılık verebilecek, ait oldukları toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek, kültürel mirasını sonraki kuşaklara aktarabilecek niteliktedir.

Toplumsal katmanlara göre değişen dil ağız, şive, lehçe gibi 'değişke'lerden oluşur. Dil yalnızca bölgeden bölgeye değil, etnik ve sosyoekonomik nedenlerle de farklılaşır. Ayrıca konuşurlar, içinde bulundukları psikolojik duruma, resmî ya da gayriresmî ortamlara göre dili farklı biçimlerde kullanabilir.

Ana dili, öğrenilen değil; edinilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir sistemdir. İnsanlar doğuştan gelen dil edinim aygıtı ile dilin kurallarını işiterek edinirler. Bu bakımdan bütün diller, kuralları teker teker öğrenilen değil, farkında olunmadan çocuk yaşta edinilen, insan türüne özgü evrensel sistemlerdir.

Dil, toplumsal ve ulusal bir kurumdur. Dil ulusal duygunun gelişmesini sağlayan, insanlara ortak ülküler etrafında aitlik ve dayanışma duygusu veren bir değerdir.

Dil, insanı konu alan her bilim dalıyla yakından ilgili doğal bir iletişim aracıdır.

Dil, hem araç, hem malzeme, hem de bu aracı ve malzemeyi kullanan sistemdir. İnsanın günlük iletişimden bilimsel çalışmalara değin her türlü faaliyetini gerçekleştirmesini sağlayan bir iletişim aracı olmasının yanı sıra dil bilimin, dil bilgisinin ve insanı keşfetmek isteyen diğer bilim alanlarının malzemesidir.

Diller arasında benzerlikler ve ortaklıklar olabilir. Bunlar aynı genetik kaynaktan gelişmenin, temas sonucu yapılan kopyaların ürünü veya rastlantısal olabilir.

## Dil-düşünce ve duygu bağlantısı

Eski Yunan döneminden bu yana süregelen ‘dilin mi düşünceyi yönettiği yoksa düşüncenin mi dili yönettiği’ ikilemi, günümüzde de yanıtı aranan sorulardan biridir. Kişinin konuştuğu dil ile o kişinin dünyayı nasıl algıladığı ve nasıl davrandığı arasında sistemli bir ilişki vardır.

Duygularımızı da seçtiğimiz sözcüklerle, sözcüklere ve cümlelere kattığımız vurgu, tonlama gibi öğelerle belirtiriz.

Konuşulan dilin, düşünme ve dünyayı görme ve algılama yollarını şekillendirip şekillendirmediği sorusu yüzyıllar boyunca araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Ancak bu tartışmanın da kesin bir yanıtı yoktur.

## Dillerin doğuşu ile ilgili kuramlar

İnsanlık tarihinin son beş bin yılı dışında elimizde herhangi bir yazılı belge bulunmadığından, dillerin ne zaman ve ne şekilde doğduğu sorusunun cevabı yoktur. Dillerin doğuşu ile ilgili kuramlar, yeryüzündeki bütün dillerin tek ana dilden geliştiğini ileri süren tek köken kuramı ve dillerin farklı dillerden ya da kaynaklardan geliştiğini ileri süren çok köken kuramı olmak üzere iki grupta toplanabilir.

*Ding-dong* kuramına göre, dil ilkel insanın nesneleri sesle anlatmaya çalışmasından doğmuştur. İnsan dillerinin hayvan seslerinin taklidi esasına dayandığını ileri süren yansıma kuramı; dilin doğuşunu insanın duygularını ifade etmesiyle ilişkilendiren ünlem kuramı; dilin kökenini insanların çalışırken yaptıkları işbirliği aracılığıyla açıklayan etkileşim kuramı; dilin doğuşunu insanın güneş karşısındaki duygularını dile getirdiği a/ağ seslerine bağlayan Güneş dil kuramı vb. kuramlar dillerin kökenini açıklamaya çalışan kuramlardan bazılarıdır.

Dillerin kökeni konusuna inanç dünyası da kayıtsız değildir. Üç büyük dine göre dilin kökeni Tanrısaldır. Dil, Tanrı tarafından yaratılmış, Hazret-i Âdem'e varlıkların adları öğretilmiş, ona konuşma becerisi verilmiştir.

Dillerin kökenine ilişkin antropolojik ve arkeolojik araştırmalardan, hatta 1970'lerden sonra insan dilleriyle ilgili pek çok bilinmeyen ortaya konmuştur. Fakat insan dillerinin kökenlerinin basit sistemlerden karmaşık sistemlere geliştiğini gösteren herhangi bir kanıt yoktur. Dillerin doğuşuyla ilgili çalışmalarda, hayvanlar arasındaki belirli iletişim biçimlerini, çocukların dil edinim süreçlerini veya ‘ilkel’ dilleri gözlemleyerek dillerin nasıl doğduğunu anlamaya yönelik kuramlar da doyurucu sonuçlara ulaşamamıştır.

## Dil türleri

Diller tarihi, coğrafi, dil bilimsel, toplumsal, toplum dil bilimsel, siyasal, işlevsel vb. çok farklı ölçütlere göre sınıflandırılabilir.

**Ana dil:** Ana dil, ata dil olarak da bilinen ve bir dilin veya dil ailesinin tarihi gelişim sürecinde kuramsal olarak var olduğu düşünülen en eski şeklidir. Bütün Türk dillerinin kendisinden çıktığı ‘ana’ dil, /k Türkçedir.

Ana dili: İnsanın bebeklik döneminden beri birlikte olduğu dil topluluğunun üyeleriyle etkileşim sonucunda edindiği dildir. *Birinci dil, asıl dil* olarak da nitelendirilir.

**Diyalekt:** Bu terim, *ağız* teriminin yerine de kullanılır. Korkmaz’ın tanımıyla diyalekt bir dilin tarihi, siyasal, sosyal ve kültürel nedenlerle değişik bölgelerde ses yapısı, şekil yapısı ve kelime hazinesi bakımından önemli farklarla birbirinden ayrılan kollarından her biridir.

**Ölçünlü dil:** Devlet, denetleme ve icra gücünün aracı ve egemenliğinin simgesi olacak bir üst dile ihtiyaç duyar. Genel olarak yazı dili, edebî dil vb. şekilde adlandırılan bu üst dile *ölçünlü dil* adı verilir. Ölçünlü dil, aynı dilin çatısı altındaki değişikliklerin ortak dilidir.

**Yazı dili ve sözlü dil:** **Yazı** dili, halk arasında ve öğretim süreçlerinde ‘en iyi’, ‘en doğru’ ve ‘en güzel’ olarak nitelenen dildir. Sözlü dil ise karşılıklı iletişimde ses tonu, jestler ve mimikler, yüz ifadesi, vücut duruşu vb. dil dışı öğelerin de kullanıldığı konuşma dilidir.

**Argo ve jargon:** *Argo* bir dil türü olarak değil ‘1. Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken, çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim, 2. mecaz. Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim’ sözleriyle açıklanmaktadır. Aynı meslek veya toplumsal gruptaki insanların, temel kavramları itibarıyla ortak dilden ayrı olarak kullandıkları özel dil veya söz dağarcığına ise *jargon* adı verilmektedir.

**İzole dil:** İzole dil. bir dil ailesi içinde yer alan ancak coğrafi bakımdan ailenin diğer üyelerine yakın olmayan,

herhangi bir dil ailesi içinde yer almayan veya aynı dil ailesi içinde yakın akrabası bulunmayan dildir.

**Kutsal diller:** Dil bilimsel bakımdan dillere kutsallık atfedilmez ancak kimi dinlerin öğretilerinin vaaz edildiği diller o dinlerin inanırları tarafından kutsal kabul edilir.

## Siyasal ve Etnik Bakımdan Dil Türleri

Her ülkenin dilin kullanım süreçlerini düzenleyen açık ya da kapalı dil politikaları vardır. Bu politikalar tek dillilik, eşit çok dillilik, ulusal/bölgesel dil sistemleri olmak üzere üçe ayrılabilir.

Devlet dili: Devlet dili, gerek ana dili konuşurları gerekse diğer dillerin konuşurları tarafından devlet yönetiminde ve kamu alanında yasal ve zorunlu olarak kullanılması gereken dil veya dillerdir.

**Resmî dil\*\*:\*\* Resmî dil, bir ülkenin tamamında veya bir bölgesinde yönetim dili olarak kullanılan ve yasal statüsü bulunan dildir.**

## Bölgesel Diller ve Bölgesel Olmayan Diller

Bölgesel dil, bir ülkede, genellikle belirli bir bölgede farklı bir etnik grup veya gruplar tarafından kullanılan dil veya dillerdir.

**Yerli azınlık dili:** Aynı siyasi veya ulusal çevrede, genellikle belirli bir bölgede tarihin eski dönemlerinden bu yana yaşayan ve çoğunluğun dilinden farklı bir dili kullanan topluluğun diline verilen addır.

**Göçmen azınlık dili:** Yerli coğrafyalarından başka ülkelere göç eden ve bulundukları siyasi coğrafyadaki resmî dilden veya çoğunluğun dilinden farklı bir dili konuşan göçmen toplulukların dilidir.

**Uluslararası dil:** Ticaret, bilim, diplomasi, eğitim, seyahat vb. amaçlarla farklı ülkelerdeki dillerin konuşurları tarafından ortak anlaşma aracı olarak kullanılan dildir.

**Çalışma dil:** Resmî dilden farklı olarak ulusüstü, uluslararası kuruluşların kendi birimleri arasındaki iletişimde yazılı ve sözlü olarak yaygın biçimde kullandığı dildir.

**Yapay diller:** İnsanlar arasındaki sorunların birbirini anlamamaktan kaynaklandığını, bu nedenle iletişim engellerinin ortadan kaldırılmasının önemli olduğunu düşünen bilim insanları, düşünürler ve sanatçıların oluşturmaya çalıştığı ortak dildir. *Volapük* ve *Esperanto* bunlara örnek olarak verilebilir.

## Dillerin sınıflandırılması

Dillerin sayısı, farklılıkları ve yakınlıkları, tek veya çok kaynaktan gelişip gelişmedikleri, gelişim süreçleri vb. hususların araştırılması için sınıflandırmaya ihtiyaç vardır. Dillerin sınıflandırılmasında en temel yöntemler köken sınıflandırması ve yapı bakımından sınıflandırmadır.

## Köken bakımından dünya dilleri

Köken bakımından akraba olan diller temel sözcükler, sayı sistemlerinin aynı kökten gelişmiş olması, ses denklilikleri vb. kanıtlanabilir ortak dil bilimsel özellikler gösterir.

Köken bakımından akraba dillerin oluşturduğu aileler şunlardır:

1. **Afroasya (Hami-Sami dilleri):** Kuzey Afrika'da ve Güneybatı Asya'nın birçok bölgesinde konuşulur.
2. **Altay dilleri:** Aralarındaki genetik akrabalık kesin olarak ortaya konulamayan Türk dilleri, Moğol dilleri ve Mançu-Tunguz dillerinden oluşur.
3. **Avustronezya (Malay-Polinezya) dilleri:** Malezya'nın resmi dili olan Malayca ve Endonezya'nın resmi dili olan Endonezcedir.
4. **Çin-Tibet dilleri:** Çin-Tibet dilleri ailesi Çin dilleri ve Tibet-Burma dallarından; Tibet-Burma dalı da Tibetçe ve Burmacadan oluşmaktadır.
5. **Hint-Avrupa dilleri:** Bu dil ailesinin Avrupa kolu kendi içinde Germen, Kelt, Latin, Slav, Baltık dillerinden ve bağımsız dil ailelerinden oluşur. Hint-İran dilleri ise Hint ve İran dil grupları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

6. Ural dilleri: Fin-Uğur dilleri ve Samoyed dilleri olmak üzere iki ana gruptan oluşur.
7. Kafkas dilleri: Bu grup Gürcüce; Kuzeybatı Kafkas dilleri; Kuzeydoğu Kafkas dilleri olarak gruplandırılabilir.

## Yapı bakımından dünya dilleri

Dünya dilleri yapı bakımından biçim bilgisel veya söz dizimsel göstergeler kullanılarak sınıflandırılır. Biçim bilgisel olarak diller *bitişken* (eklemeli), *bükünlü* (çekimli) ve *yalınlayan* diller olmak üzere üçe ayrılır.

**Bitişken diller:** Eklemeli dillerde üretim ve çekim, sözcük kök veya gövdelerinin sonuna yapım eklerinin ya da çatı, zaman, kip, kişi ekleri gibi çekim eklerinin getirilmesiyle olur. Türkçede eklenme, *son* eklenme şeklindedir.

**Bükünlü diller:** Bükünlü dillerde sözcüğün biçiminin değişmesi anlamın ve/veya dil bilgisel işlevin de değiştiğini gösterir. Bu dillerin en karakteristiği Arapçadır.

**Yalınlayan diller:** Bu dillerde çekim yoktur. Sözcüğün biçimi değişmez veya sözcüğe herhangi bir gramatikal birim eklenmez. Çince, Tibetçe ve Vietnamca yalınlayan dillerin en tipik örnekleridir. Bu dillerde tonlama ve vurgulamanın birinci derecede dil bilgisel işlevi vardır.

## Söz dizimi bakımından dünya dilleri

Dünya dilleri, cümle içinde yer alan temel öğeler olan özne (Ö), nesne (N) ve yüklem (Y) dizilişine göre yani söz dizimine göre altı gruba ayrılır.

## Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Fin-Ugor, Türk ve Moğol dilleri arasındaki ortak özellikleri dile getiren ilk bilim adamı J. von Strahlenberg'dir. Günümüzde Ural dilleri ile Altay dilleri arasındaki ilişkiye dayalı yakınlıklar, kimi yapısal benzerlikler ve ortaklıklar bulunmakla birlikte her iki ailenin genetik bakımdan aynı ata dilden gelişmediği kabul edilmektedir.

## Türk yazı dillerinin ve lehçelerinin sınıflandırılması

1. **Güneybatı, Oğuz Türkçesi:** Bu grubun batı kolunda Gagauzca, Türkiye Türkçesi ve Azerice; doğu kolunda ise Türkmençe yer alır. Salırca (Salarca) da tarihî olarak Oğuz grubundan gelişmiştir.
2. **Kuzeybatı, Kıpçak Türkçesi:** Grubunun batı kolunda Kırıukça, Karaçay-Balkarca, Kırım Tatarcası ve Karayca; kuzey kolunda Kazan Tatarcası ve Başkurtça; güney kolunda Kazakça, Karakalpakça, Kıpçak-Özbek ve Nogayca bulunur. Kırgızca da bu gruba dahil edilebilir.
3. **Güneydoğu, Uygur Türkçesi:** Grubun batı kolunda Özbekçe ve Özbekçenin değişkeleri, doğu kolunda Modern Uygurca, Sarı Uygurca ve Salırca/Salarca yer alır.
4. **Kuzeydoğu, Sibiry Türkçesi:** Bu grubun kuzey kolunda Sahaca (Yakutça) ve Dolganca; güney kolunda ise a.Sayan Türkçesi (Tuvaca ve Tofaca), b.Yenisey Türkçesi (Hakasça, Sorca ve değişkeleri), c.Çulım Türkçesi, Küerik vd. değişkeleri, d. Altayca ve değişkeleri vardır.
5. **Çuvaşça, Oğur/Bulgar grubu:** İlk Türkçe döneminde Türk dillerinden ayrılan Çuvaşça grubun tek yazı dilidir.
6. **Halaçça, Argu Türkçesi:** Orta İran'da konuşulan Halaççanın Divanü Lugâti't- Türk'te Arguca olarak anılan dilin devamı olduğu düşünülmektedir.

## Türkîye Türkçesi

Türk yazı dilleri ailesinin en kalabalık dili Türkiye Türkçesidir. Türkiye Türkçesi Türkiye'nin yanı sıra, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de resmî dilidir. Türkiye Türkçesi coğrafi bakımdan Anadolu Türkçesi ve Rumeli Türkçesi olarak ikiye ayrılır. Anadolu Türkçesi ise Batı Anadolu, Orta Anadolu, Ege, Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızları olmak üzere dörde ayrılır.

## Dil ve Kültür İlişkisi

### Kültür nedir?

Türk Dil Kurumu nun yayımladığı Türkçe Sözlük'te kültür kavramının tanımı "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" şeklinde yapılmıştır. Kültür kavramının farklı tanımlarında izlenebilen ortak özellikler; kültürün, insanların kendi yarattıkları, kabul görmüş toplumsal davranışları içine alması, sonraki nesillere aktarılması ve toplumlara veya gruplara göre çeşitlendiği için ait olduğu "toplum a özgü" olmasıdır.

Kültürel davranışlar, toplum tarafından üzerinde uzlaşa sağlanan, davranışlar bütünüdür. Bu nedenle toplumlar için bir çeşit *kollektif bilinç*le oluştururlar.

Fransızca *culture* kelimesinden gelen kültür kavramının algılanışı, dönemlere göre farklılıklar göstermiştir. Örneğin, XIX. yüzyılda Batılı sosyal filozoflar ve tarihçiler, kültürü bir toplumun etik değerlerini oluşturan, onu diğer toplumlardan ayırt eden düşünce veya manevi değerler bütünü olarak görme eğilimindeydiler. XX. yüzyılda ise kültür kavramı, daha geniş kapsamlı ve bilimsel olarak ele alınır.

Amerikalı antropolog Edward Sapir, kültürün üç ayrı tanımından bahseder. Bunlardan ilki, kültürün "Bir insanın yaşamında miras edindiği, babadan oğula geçen maddi veya manevi unsurlar" olduğudur. Sapir'e göre kültür teriminin ikinci anlamı, "bireysel gelişmede yetkin örnek olma" ile ilgilidir. Sapir'in üzerinde durduğu üçüncü kültür tanımı, "Bir toplumun sahip olduğu, diğer unsurlara göre daha değerli görülen, daha karakteristik, manevi anlamda daha önemli unsurlar bütünü" şeklindedir.

Sapir'in kendi kültür tanımı ise mensubiyet kavramıyla yakından ilgilidir ve millî kültür anlayışıyla örtüşür. Buna göre kültür, "Belirli bir grup insanı diğerlerinden farklı kılan, ayıran genel davranışlar ve yaşam tarzlarıdır ve o toplumun ürettiği uygarlığın belirgin, tipik göstergelerini de içine alır."

Aynı kültüre sahip olan insanlar, zaman içinde düşünce tarzlarında ve tepkilerinde benzerlikler gösterir. Böylece toplumların kendilerine özgü kültürel kimlikleri meydana gelir. Toplumların veya milletlerin kültürel kimlikleri, sanatlarına, edebiyatlarına, mimarilerine, maddi ve manevi üretimlerine de yansiyarak bu öğeleri o kültüre özgü hale getirir. Diğer yandan küreselleşme, toplumlar arasındaki bilgi paylaşımının artması, kültürel karşılaşmalar vb. farklı toplumlara ait kültürel unsurların zaman içerisinde belirli düzeylerde birbirine benzer hale gelmesine de neden olabilmektedir.

### Kültürü Oluşturan Öğeler

Kültürü oluşturan öğeler, genel anlamda maddi ve manevi veya somut ve somut olmayan biçiminde sınıflandırılabilir. Maddi kültür unsurları mimari, el sanatları, geleneksel kıyafetler, araç-gereçler gibi elle tutulur, gözle görülür, somut olan unsurlardır. Manevi kültür unsurları ise inançlar, dünya görüşleri, ahlak anlayışı, davranış kalıpları, ilişki örüntüleri vb. toplumsal hayatı çevreleyen öğretici ve değerlerdir.

Somut olmayan, manevi kültür unsurlarının aktarımında dil önemli bir rol üstlenir. Maddi ve manevi kültürel unsurlar, toplumların kimliklerini oluşturarak onların yaşam tarzını, hayata, sanata, estetiğe, etik değerlere yaklaşımlarını yansıtır.

### Kültür Değişmeleri

Kültürel değişimler çok çeşitli nedenlerle gerçekleşebilir. Başka kültürlerle karşılaşma ve etkileşim, ekonomik, sosyo-politik ve teknolojik gelişmeler de kültürleri çeşitli açılardan etkilemektedir.

Kültürel değişimleri yaratan motiflerden biri kültürlerarası etkileşimdir. Kültürel etkileşimin ortaya çıkardığı değişimler kültürel etkileşim, kültürel asimilasyon veya karma kültürlilik biçiminde ortaya çıkabilir.

Kültürel değişim süreçlerinde tercüme de yadsınmaz bir öneme sahiptir. Örneğin Batı'da Rönesans, İslam ve Yunan tercüme ile ortaya çıkmıştır.

Türk kültür tarihinde meydana gelen kültürel değişim ve gelişmeleri, farklı motifler yönlendirmiştir. Örneğin Eski Uygur Türklerinde, dini motifli kültürel değişim süreçleri yaşanmıştır. Uygur Türklerinin Maniheizmi kabulü, atlı-göçebe hayattan yerleşik hayata geçişi, ticari faaliyetlerde, ilim, sanat ve edebiyatta gelişmeyi sağlayarak kültür üzerinde belirgin bir etki oluşturmuştur.

Türk kültür hayatının XVIII. yüzyıldan itibaren yüzünü Avrupa'ya çevirdiği görülmektedir. Batı kültür ve medeniyetinde meydana gelen ilerleme, XVIII. yüzyılda çeşitli Avrupa ülkelerine seyahat eden Osmanlı aydınlarının ve

elçilerinin dikkatini çekmiş ve kültürel değişim süreci bu yöne kaymıştır.

## Dil ve kültür

Dil ve kültür arasında, birbirini yaratma, birbirinin varlığına kaynak ve ortam oluşturma yönünde organik bir ilişki bulunur. Dil, kültüre ait binlerce unsurdan biridir. Ancak dil, •kültürün varlığını ve devamlılığını sağlamak, 'sözlü ve yazılı kültür öğelerini bizzat yaratmak', 'kültürel öğeleri sonraki nesillere taşımak' vb. işlevlerle kültür öğelerinden en temel olanıdır.

Dil, soyut veya somut pek çok kültürel unsuru kalıcı hâle getirmektedir. Bu durumda, bir dilin yapısı, o dili konuşanların dünya görüşlerini de belirlemekte ve biçimlendirmektedir.

Kültür ve dil arasındaki etkileşimin diğer boyutu ise kültürlerin diller ve dil davranışları üzerinde belirleyici rolünün bulunmasıdır.

## Dil ve toplum

Dilin toplumsal bir iletişim sistemi olması, toplumla ilgili birçok unsurun dilde de karşılık bulmasına sebep olur. Toplumsal statü, yaş, eğitim, toplumsal roller, cinsiyet vb. toplumsal unsurlar, bireylerin dil davranışlarını da etkiler.

İnsanlar farklı toplumsal ortamlarda, farklı amaçlar için, farklı dil biçimlerini kullanır. Konuşma ortamına ve iletişime katılanların durumuna göre tercih edilen bu konuşma stillerinin her birine *durumsal dil türü* denir. Zamir kullanımında sen/siz tercihi, hitap biçimleri, nezaket stratejileri vb. dil bilimsel tercihler, içinde toplumsal anlam ve mesajları da barındırmaktadır.

Dil kullanımı üzerinde etkili olan toplumsal unsurlardan biri de konuşan bireyler arasındaki toplumsal mesafedir. İnsanlar birbirleriyle konuşurken konuşmaları birbirine benzer hâle gelir. Yani konuşurun stili konuştuğu kişinin stili ile birleşir. Bu süreç konuşma bağdaşması olarak adlandırılır.

Dil ve toplum arasındaki ilişkinin bir başka görünümü de toplumsal nezakettir. Uygun olmayan dil bilimsel seçimler kaba olarak düşünülür. Levinson (2004), nezaketin üç ana stratejisinden bahseder: Negatif nezaket, pozitif nezaket ve örtük nezaket. Bu stratejiler 'onur' kavramıyla yakından ilişkilidir.

Toplum ve dil ilişkisini etkileyen unsurlardan biri de toplumsal ağıdır. İnsanlar arasındaki ilişkilerin yapısı ve türü farklılık gösterir. Bu ilişkiler yakınlık/kaynaşma biçiminde ise bu yoğun ve çok yönlü bir toplumsal ağa işaret eder.

Toplum dil bilimin son zamanlarda üzerinde durduğu konulardan biri de kadın ve erkeklerin dillerinde yapı, söz varlığı, stil vb. farklılıkların olup olmadığıdır. Toplum dil bilim açısından cinsiyet, yalnız biyolojik değil, toplumsal gerçeklikte ve dil üzerinde yansımalar bulan toplumsal bir olgu olarak görülür.